

UDK 341.1/.8:343.255
Bibliid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1168, str. 86–102
pregledni članak
Primljen: 25.9.2017.

Aleksandra REGODIĆ¹

Apsolutna zabrana mučenja u međunarodnom pravu

SAŽETAK

Zabrani torture posvećen je veliki broj međunarodnih instrumenata, opštih i specijalizovanih, kako na univerzalnom, tako i na regionalnom planu. Međutim, većina njih ne sadrži definiciju mučenja, pa se zato za relevantnu uzima ona data u najsveobuhvatnijem aktu –Konvenciji UN protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja. Navedena Konvencija posebno isključuje mogućnost pozivanja na izuzetnu okolnost, usled koje bi mučenje bilo opravdano. Uprkos postojanju suprotnog stava pojedinih teoretičara, koji se pozivaju na scenario „bombe koja otkucava“, međunarodno pravo nema dilemu. Na osnovu međunarodnih ugovora i prakse nadzornih tela nedvosmisleno je utvrđen apsolutni karakter zabrane mučenja. U pitanju je norma kogentne prirode koja obavezuje sve države sveta i ni pod kojim uslovima ne trpi odstupanja. *Ključne reči:* *jus cogens*, apsolutni karakter, mučenje, Konvencija protiv mučenja.

Uvod

Mučenje je pojava koja datira još iz starog veka. Ono predstavlja potpuno odsustvo uvažavanja ljudskog dostojanstva i poštovanja ličnosti ljudskog bića. Najčešće se koristi kao metod zastrašivanja, poniženja ili slamanja otpora žrtve.²

Višenje mučenja danas se osuđuje širom sveta i ni u kakvim okolnostima ne može biti opravdano. Zabranjeno je svim relevantnim međunarodnim

¹ Master pravnik, iz uže međunarodno pravne naučne oblasti. E-mail: aleksr.ius@gmail.com.

² Ivana Krstić, Tanasije Marinković, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Savet Evrope kancelarija u Beogradu, Beograd, 2016, str. 123.

instrumentima, počevši od Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Naročito treba istaći značaj Konvencije UN protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja (u daljem tekstu Konvencija UN protiv mučenja) donete 1984. godine koja ne samo da apsolutno zabranjuje mučenje, već istovremeno sadrži i njegovu definiciju.

S obzirom na to da se zabranom mučenja štiti fizički i psihički integritet ličnosti, ona spada u osnovna načela poštovanja ljudskih prava. Koliko je zaštita integriteta pojedinca bitna vidi se po specijalnom statusu koji zabrana mučenja uživa u međunarodnom pravu. Ova zabrana predstavlja imperativnu normu (*jus cogens*), od koje nije dozvoljeno nikakvo odstupanje. To znači da je ona, kao međunarodnopravno običajno pravilo, obavezna za sve države, uključujući i one koje nisu ratifikovale nijedan međunarodni ugovor o zabrani zlostavljanja.³

Ipak, uprkos postojanju snažne zabrane na osnovu međunarodnog prava, različiti oblici mučenja i rđavog postupanja i dalje se primenjuju i predstavljaju problem u celom svetu.

Osnovni međunarodni instrumenti zaštite od mučenja

Prvi međunarodni dokument koji je proklamovao zabranu mučenja, ali i drugih oblika zlostavljanja, jeste Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima usvojena 1948. godine.⁴ U članu 5 Deklaracije navodi se da „niko ne sme biti podvrgnut mučenju ili surovom, nečovečnom ili ponižavajućem postupku ili kazni.“⁵ Na ovu formulaciju oslanjaju se kasnije doneti pravno obavezujući instrumenti koji zabrani zlostavljanja daju apsolutni karakter. Evropska konvencija o ljudskim pravima iz 1950. godine izostavlja pridev „surov“ (član 3).⁶ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine ide korak dalje jer posebno zabranjuje i podvrgavanje nekog

³ Pored zabrane mučenja, sa stanovišta međunarodnog prava ljudskih prava poseban značaj imaju kogentne norme kao što su: zabrana vršenja ratnih zločina, zabrana genocida, zabrana ropstva i trgovine robljem i dr. Kogentna norma se tretira kao opšte načelo međunarodnog prava. Sva ostala načela i norme moraju biti u skladu sa njom. Ona se može izmeniti samo novom normom međunarodnog prava istog karaktera. Milan Paunović, Boris Krivokapić, Ivana Krstić, *Međunarodna ljudska prava*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet Centar za izdavaštvo i informisanje, Beograd, 2016, str. 42.

⁴ Deklaraciju je usvojila Generalna skupština UN 10. decembra 1948. godine, pa se ovaj datum obeležava kao Dan ljudskih prava.

⁵ Sa ovim članom povezan je prvi član koji kaže da se sva bića rađaju „slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima.“

⁶ Međutim, pošto ne postoje jasni pravni kriterijumi u pogledu razlikovanja između surovog i nečovečnog postupanja, onda nema ni suštinske razlike između proklamacija Univerzalne Deklaracije i Evropske konvencije. Vid. Manfred Nowak, Elizabeth McArthur, *The UN Convention Against Torture - A Commentary*, Oxford University Press, 2008, p. 558.

lica „medicinskom ili naučnom eksperimentu bez njegovog slobodnog pristanka“ (član 7).⁷ Američka konvencija o ljudskim pravima iz 1969. godine zadržava tekst člana 3 Evropske konvencije, ali dodaje da se sa svim licima lišenim slobode mora postupati „uz poštovanje dostojanstva koje karakteriše ljudska bića“ (član 5).

Ipak, najmlađi dokument na nešto drugačiji način propisuje zabranu zlostavljanja. Tako, Afrička povelja o pravima čoveka i naroda iz 1981. godine u članu 5 najpre ističe da „svaki pojedinac ima pravo na poštovanje dostojanstva urođenog ljudskim bićima i na priznanje svog pravnog statusa“, a zatim zabranjuje „sve oblike eksploatacije i omalovažavanja čoveka, naročito ropstvo, trgovinu robljem, mučenje, surovo, nečovečno ili ponižavajuće postupanje.“

Pomenutim međunarodnim ugovorima predviđeni su Evropski sud za ljudska prava, Komitet za ljudska prava, Međuamerička komisija i Međuamerički sud za ljudska prava i Afrička komisija za prava čoveka i naroda kao organi kontrole nad implementacijom i poštovanjem garantovanih ljudskih prava.⁸

Nakon opštih međunarodnih dokumenata osnovnih ljudskih prava koji sadrže zabranu torture, doneti su i specijalizovani instrumenti, prvo na univerzalnom, a onda i na regionalnom nivou, koji se isključivo bave prevencijom i zaštitom od mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja.

Rad Ujedinjenih nacija, započet još 1948. godine, krunisan je usvajanjem Konvencije UN protiv mučenja 10. decembra 1984. godine.⁹ Prvi član Konvencije sadrži definiciju mučenja, o kojoj će tek biti reči. Zatim se od država ugovornica zahteva da preduzimaju zakonske, administrativne, sudske i druge efikasne mere u cilju sprečavanja mučenja na teritoriji koju pokriva njihova jurisdikcija. U istom članu se izričito isključuje mogućnost pozivanja na izuzetnu okolnost, usled koje bi vršenje mučenja bilo dozvoljeno. Dakle, zabrana torture je apsolutna.

Posebno se ističe obaveza država ugovornica da akte mučenja predvide kao krivično delo u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu i da obezbede da se učinioci adekvatno kazne u zavisnosti od težine samog dela.¹⁰ Takođe,

⁷ Ova zabrana bila je inspirisana zloupotrebama od strane nacističkih lekara za vreme Drugog svetskog rata. Radmila Dragičević-Dičić, Ivan Janković, *Sprečavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja Priručnik za sudije i tužioce*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2011, str. 45.

⁸ Afrički sud za prava čoveka i naroda konstituisan je tek 2006. godine, na osnovu Protokola donetog 1998. godine uz Afričku povelju. Sud je do sada doneo mali broj odluka, tako da još uvek nije uspeo da razvije odgovarajuću sudsku praksu u poređenju sa drugim regionalnim sudovima.

⁹ Konvencija je stupila na snagu 26. juna 1987. godine, pa se ovaj datum danas obeležava kao svetski dan podrške žrtvama mučenja.

¹⁰ U Krivičnom zakoniku Republike Srbije čl. 137 propisuje krivično delo zlostavljanje i mučenje.

države su dužne da međusobno pružaju najširu pravnu pomoć u čitavom krivičnom postupku koji se na te prestupe odnosi. Značajno, Konvencijom se uspostavlja univerzalna nadležnost u odnosu na mučenje. Ukoliko država ugovornica, na čijoj teritoriji je otkriveno lice za koje se pretpostavlja da je preduzelo akte mučenja, to lice ne izruči, onda je dužna da slučaj preda svojim organima koji su nadležni za krivično gonjenje. Dalje, ugovornice imaju obavezu da u najkraćem roku ozbiljno i nepristrasno pristupe istrazi kada postoji razumna sumnja da je izvršeno mučenje, ali i da žrtvama mučenja garantuju pravednu i adekvatnu odštetu.¹¹

Na kraju, sastavni deo zabrane mučenja jeste pravo pojedinca na zaštitu od proterivanja. U tom smislu, država nije odgovorna samo ukoliko njene vlasti preduzimaju akte mučenja, već i ako sa svoje teritorije protera lice u zemlju u kojoj mu preta opasnost od torture.¹² Načelo zabrane proterivanja podjednako je apsolutno i ne podleže nikakvim izuzecima ni u pravu ni u praksi.¹³ U današnje vreme ovaj princip, u literaturi poznatiji kao „non-refoulement“, posebno je aktuelan zbog sve većeg broja izbeglica koje traže utočište u drugim državama, mnogih lica koja zahtevaju azil, kao i velikog broja molbi za ekstradicijom pojedinaca.¹⁴

Drugi deo Konvencije UN protiv mučenja predviđa osnivanje Komiteta protiv mučenja, prvog specijalizovanog mehanizma borbe protiv torture.¹⁵ Komitet je ovlašćen da prima i razmatra saopštenja država ugovornica, ali i individualne predstavke povodom kojih usvaja konstatacije o eventualnom postojanju povrede odredbi Konvencije od strane određene ugovornice. Iako nisu formalno obavezujuće, konstatacije nisu pravno irelevantne jer predstavljaju ovlašćen i autoritativni sud da je ugovornica prekršila svoju ugovornu obavezu. Takođe, Komitet može da pokrene istragu u vezi sa pojavom sistematskog mučenja u nekoj od država ugovornica.

Mnoge odredbe iz Konvencije UN protiv mučenja inkorporisane su u tekst Međameričke konvencije za zaštitu i kažnjavanje mučenja iz 1987.

¹¹ “Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment”, General Assembly of the UN, 10 December 1984, art. 2, 4, 7, 12 i 14, available at: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx>, 10/10/2017

¹² Ibid., čl. 3. Najveći broj slučajeva u praksi Komiteta protiv mučenja tiče se upravo povrede ovog člana. Vidi npr. *Mutombo v. Switzerland*, Communication No. 13/1993, U.N. Doc. CAT/C/12/D/013/1993 (1994), *Tahir Hussain Khan v. Canada*, Communication No. 15/1994, U.N. Doc. CAT/C/13/D/15/1994, *Haydin v. Sweden*, Communication No. 101/1997, U.N. Doc. CAT/C/21/D/101/1997 (1998).

¹³ *Tapia Paez v. Sweden*, Communication No. 39/1996, U.N. Doc. CAT/C/18/D/39/1996 (1997), par. 14.5, *Adel Tebourski v. France*, Communication No. 300/2006, U.N. Doc. CAT/C/38/D/300/2006 (2007), par. 8.2, 8.3.

¹⁴ Ivana Krstić, „Zabrana proterivanja i zabrana mučenja u međunarodnom pravu“, *Pravni život*, br. 12/2003, str. 406.

¹⁵ “Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment”, General Assembly of the UN, 10 December 1984, art. 17-24.

godine.¹⁶ Tako, ona definiše pojam mučenja i propisuje niz mera koje se tiču prevencije, istrage, kažnjavanja učinilaca i obezbeđenja odštete žrtvama. Važno, potvrđuje se apsolutni karakter zabrane mučenja.

Zatim je, iste godine, usvojena Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja,¹⁷ kojom je uspostavljen Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja. Njegov osnovni zadatak jeste vršenje poseta mestima gde se nalaze lica lišena slobode i upućivanje preporuka posećenim državama u cilju poboljšanja zaštite ovih osoba od torture i drugih oblika zlostavljanja.¹⁸ Identičnu ulogu, ali na univerzalnom nivou, ima Potkomitet za sprečavanje mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja. Ovaj mehanizam preventivnog karaktera predviđen je Opcionim protokolom uz Konvenciju UN protiv mučenja, donetim 2002. godine.

Navedeni opšti i specijalizovani instrumenti nisu jedini koji zabranjuju mučenje. Ova zabrana predviđena je i u mnogim drugim međunarodnim ugovorima u oblasti ljudskih prava koji se primenjuju u odnosu na određene zaštićene kategorije ili se bave zabranom diskriminacije,¹⁹ ali i u okviru međunarodnog humanitarnog²⁰ i međunarodnog krivičnog prava.²¹ Takođe, danas postoji veliki broj međunarodnih dokumenata koji spadaju u tzv. meko pravo, a koji su bitni sa aspekta zabrane mučenja premda nisu formalno obavezujući.²² Najviše ovakvih akata doneto je u formi rezolucija Generalne skupštine ili drugih tela Ujedinjenih nacija.

¹⁶ Ova Konvencija doneta je na redovnom zasedanju skupštine Organizacije američkih država (OAD) 9. 12. 1985, a stupila je na snagu 28.2.1987. godine.

¹⁷ Konvencija se bavi isključivo proceduralnim pravom. Stupila je na snagu već 1. februara 1989. godine. Do sada ju je ratifikovalo 47 država članica Saveta Evrope.

¹⁸ Standardi koji su do danas utvrđeni u opštim godišnjim izveštajima Evropskog komiteta imaju veliki uticaj. Više vidi u: Ivana Krstić, „Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja u međunarodnom pravu, s posebnim osvrtom na evropske standarde“, magistarski rad, Beograd 2004, str. 174-196.

¹⁹ Konvencija o pravima deteta iz 1989. (član 37), Afrička povelja o pravima deteta i njegovom blagostanju iz 1990. godine (član 16), Međunarodna konvencija o zaštiti prava radnika migranata iz 1990. godine (član 10) i Konvencija o pravima lica sa invaliditetom iz 2006. godine (član 15). Pravo na zaštitu od mučenja pominje se takođe u Međunarodnoj konvenciji o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. godine i u Američkoj konvenciji o prevenciji, kažnjavanju i iskorenjavanju nasilja prema ženama iz 1994. godine.

²⁰ Četiri Ženevske konvencije iz 1949. godine (član 3).

²¹ Rimski statut međunarodnog krivičnog suda iz 1998. godine (članovi 6, 7 i 8).

²² Više vidi u: Ivana Krstić, „Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja u međunarodnom pravu, s posebnim osvrtom na evropske standarde“, op. cit., str. 45-51.

Definicija mučenja

Iako je zabrana torture proklamovana u mnogobrojnim međunarodnim instrumentima, pojam mučenja definisan je u samo dve međunarodne konvencije – u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija i Američkog sistema zaštite ljudskih prava.

Osnovna definicija, koja služi kao putokaz u određivanju da li se neko postupanje može smatrati mučenjem, data je u članu 1 Konvencije UN protiv mučenja.²³ Ovaj član navodi da:

„Za ciljeve ove konvencije, ‘izraz mučenje’ označava svaki akt kojim se nekom licu namerno nanosi veliki bol ili patnja, bilo fizička ili duševna, u svrhu dobijanja od njega ili treće osobe obaveštenja ili priznanja, kao kažnjavanje za dela koja je on ili treće lice počinilo ili je osumnjičeno da ih je počinilo, da bi se ono ili neko treće lice zastrašilo ili primoralo na nešto, ili iz bilo kog razloga zasnovanog na diskriminaciji bilo koje vrste, u slučaju kada takav bol ili patnju nanosi javni službenik ili neko drugo lice koje deluje u zvaničnom svojstvu, ili se to učini uz njegovu saglasnost ili podsticaj. Taj izraz se ne odnosi na bol ili patnju koja može nastati primenom zakonskih sankcija ili su njihov neodvojivi deo ili s njima povezani.“²⁴

Ova definicija veoma je apstraktna, ne poziva se ni na kakav poseban oblik zlostavljanja, niti navodi zabranjene metode. Ipak, ona sadrži određene suštinske elemente koji čine mučenje. To su:

1. nanošenje teškog fizičkog ili psihičkog bola ili patnje;
2. od strane, ili uz pristanak i odobravanje državnih vlasti;
3. sa određenim ciljem, kao što je prikupljanje informacija, kažnjavanje ili zastrašivanje.²⁵

²³ Evropski sud za ljudska prava u svojim presudama neretko upućuje na ovu definiciju. Vid. npr. *Selmouni v. France*, App. no. 25803/94, ECHR (1999), par. 97–101, *Dikme v. Turkey*, App. no. 20869/92, ECHR (2000), par. 94, *Salman v. Turkey*, App. no. 21986/93, ECHR (2000), par. 114, *Mahmut Kaya*, App. no. 22535/93, ECHR (2000), par. 117.

²⁴ Prethodno je, na sličan način, tortura definisana u Deklaraciji UN za zaštitu svih lica od izloženosti mučenju i drugim surovim, nehumanim ili ponižavajućim postupanjima ili kažnjavanjima čiji član 1 kaže da je mučenje „bilo koji akt kojim se namerno izaziva jak bol ili patnja, fizički ili duševni, bilo da to čini zvanično lice ili se to radi na njegov nagovor, kako bi se od lica podvrgnutog takvim postupcima ili kaznama ili od trećeg lica dobila obaveštenja ili priznanje, kako bi se ono kaznilo za delo koje je izvršilo ili se sumnja da je izvršilo, ili kako bi se ono ili ostala lica zastrašila.“

²⁵ Ivana Krstić, „Razlikovanje mučenja od drugih oblika zlostavljanja prema praksi Evropskog suda za ljudska prava“, *Strani pravni život*, 1-2/2005, str. 198-199, Camille Giffard, *The Torture Reporting Handbook How to document and respond to allegations of torture within the international system for the protection of human rights*, Human Rights Centre University of Essex, UK, 2000, p. 12, Conor Foley, *Combating Torture A Manual for Judges and Prosecutors*, Human Rights Centre University of Essex, UK, 2003, p. 12. Nekadašnji specijalni izvestilac UN protiv mučenja uz tri pomenuta elementa navodi i bespomoćnost žrtve. Vid. Manfred Nowak, „Torture and Enforced Disappearance“, in: Catarina Krause,

Pomenuta tri elementa moguće je izvesti i iz definicije sadržane u Međuameričkoj konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju mučenja. Član 2 ovog međunarodnog ugovora, jedinog regionalnog koji definiše pojam mučenja, kaže da „mučenje treba biti shvaćeno kao bilo koji akt, namerno izvršen kako bi fizički ili psihički bol ili patnja bili naneti nekom licu tokom krivične istrage, kao sredstvo zastrašivanja, kao lično kažnjavanje, preventivna mera, kazna ili radi nekog drugog cilja.“²⁶ Međutim, za razliku od prethodne definicije, u ovoj se ne zahteva da bol ili patnja budu veliki. Štaviše, član 2 u nastavku proširuje definiciju mučenja tako što uključuje i metode koji imaju za cilj da unište ličnost žrtve ili da umanje njene sposobnosti „čak iako ne uzrokuju fizički bol ili duševnu patnju.“²⁷ Prednost ovakvog definisanja torture vezana je za teškoću objektivnog merenja intenziteta bola, naročito psihičke patnje.²⁸

Elementi mučenja

Prema Konvenciji UN protiv mučenja, o torturi se može govoriti ako su ostvarena sva tri suštinska elementa.

Prvo, mučenje postoji samo kada se nekom licu nanosi veliki bol ili patnja, fizička ili psihička. Ono se od drugih oblika zlostavljanja razlikuje po tome što žrtva trpi bol ili patnju većeg intenziteta. Međutim, ne postoji precizna granica bola ili patnje koja razdvaja lakše oblike zlostavljanja od mučenja.²⁹

Pre svega, potrebno je razmotriti na koji način žrtva doživljava postupak kojem je bila izložena.³⁰ Zbog toga se ovaj element najteže procenjuje. Za razliku od druga dva elementa koja se mogu objektivno utvrditi, priroda i stepen bola zavise od mnogih ličnih osobina pojedinaca kao što su starost, pol, zdravstveno stanje, verska ili kulturološka uverenja. Pored ovih subjektivnih kriterijuma, u obzir se uzimaju i objektivni: sredstva mučenja,

---

Martin Scheinin (eds), *International Protection of Human Rights: A Textbook*, Abo Akademi University Institute for Human Rights, 2009, p. 154. Ukratko, potrebno je da žrtva prethodno bude lišena slobode. Nanošenje velikog bola od strane službenog lica prilikom samog lišenja ne predstavlja mučenje jer žrtva može da se brani, ali može biti utvrđen neki drugi oblik zlostavljanja.

²⁶ Član 3 Međuameričke konvencije ističe drugi element, učešće službenog lica.

²⁷ Anthony Cullen, “Defining Torture in International Law: A Critique of the Concept Employed by the European Court of Human Rights”, *California Western International Law Journal*, Vol. 34: No. 1, Article 3, 2003, p. 32.

²⁸ Marcy Strauss, “Torture”, *Public law and Legal Theory*, Loyola Law School No. 2003-7, p. 211.

²⁹ Radmila Dragičević-Dičić, Ivan Janković, *Sprečavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja Priručnik za sudije i tužioce*, op. cit., str. 55.

³⁰ Anthony Cullen, “Defining Torture in International Law: A Critique of the Concept Employed by the European Court of Human Rights”, op. cit., p. 33.

trajanje postupka, stepen bespomoćnosti žrtve i posledice mučenja (npr. težina i trajnost oštećenja, psihičkih i/ili fizičkih).³¹

Danas postoji shvatanje da u mučenje, s obzirom na stepen prouzrokovanog bola, svakako spadaju, pojedinačno ili u kombinaciji sa drugim postupcima: falanga, palestinsko vešanje, teški oblici batinanja, elektrošokovi, silovanja, lažna pogubljenja, sahranjivanje žive žrtve, lažne amputacije. Međutim, za neke oblike nije sasvim jasno da li predstavljaju mučenje: telesno kažnjavanje nametnuto pravosudnom kaznom, neki oblici smrtne kazne i fenomen hodnika smrti (period iščekivanja osuđenika na izvršenje smrtne kazne), zatočenje u samici, pojedini aspekti loših zatvorskih uslova, nestanci i postupak primenjen nad detetom koji se ne bi smatrao mučenjem da je primenjen nad odraslom osobom.³²

Drugo, neophodno je učešće predstavnika državnih vlasti. Službeno lice može biti umešano u slučaj mučenja direktnim vršenjem torture ili posredno: podsticanjem drugog lica na torturu, izričitim ili prećutnim pristajanjem da neko drugi vrši torturu.³³ Dakle, Konvencija protiv mučenja prevazilazi tradicionalno poimanje odgovornosti države jer obuhvata i postupke koje nisu neposredno preduzeli državni organi, ali su se dogodili uz njihovu aktivnu ili pasivnu saglasnost.³⁴

S obzirom na to da se mučenje najčešće primenjuje radi iznuđivanja informacija tokom saslušanja ili zastrašivanja naroda u celini kad postoji mogućnost pobune ili nemira, glavni učinioci su obično ona službena lica koja se bave istražnim postupcima, ili oni koji su odgovorni za bezbednost zemlje. To su: policija, vojska, paravojne snage koje saraduju sa zvaničnim snagama, žandarmerija. Ipak, to mogu biti i zatvorski službenici, odredi smrti, zdravstveni radnici (lekari, psihijatri, medicinske sestre), drugi zatvorenici koji deluju na osnovu odobrenja ili naredbe službenih lica.³⁵

Na kraju, da bi određeno postupanje predstavljalo torturu u smislu Konvencije protiv mučenja, potrebno je da službeno lice nanosi veliki bol svesno i voljno radi ostvarenja jasno određenog cilja.³⁶ Član 1 sadrži listu

³¹ Ivan Janković, *Zabrana zlostavljanja Priručnik za policiju i zatvorsko osoblje*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2010, str. 55.

³² Camille Giffard, *The Torture Reporting Handbook How to document and respond to allegations of torture within the international system for the protection of human rights*, op. cit., pp. 13-14.

³³ Radmila Dragičević-Dičić, Ivan Janković, *Sprečavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja Priručnik za sudije i tužioce*, op. cit., str. 54.

³⁴ Zafar Malik, "Absolute Prohibition of torture: A Myth or Reality", 2011, available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1753082, 10/8/2017, p. 22.

³⁵ Camille Giffard, *The Torture Reporting Handbook How to document and respond to allegations of torture within the international system for the protection of human rights*, op. cit., pp. 15-16.

³⁶ Snežana Soković, „Zahtevi Konvencije protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka“, u: Dragoljub Stojanović (ur.), *Srbija i Evropsko pravo*, Institut za pravne i društvene nauke, Kragujevac, 1998, str. 76.

ciljeva. Međutim, ona nije konačna.³⁷ Pojam mučenja trebalo bi da uključuje i druge slične svrhe, koje moraju imati neku, makar i daleku vezu sa interesima ili politikom države i njenih organa.³⁸

Znači, ako se bol nanosi čisto iz besa ili sadizma, a ne da bi se postigao specifični cilj, tortura ne postoji.³⁹ Može biti reči samo o nečovečnom postupanju.

„Zakonske sankcije“

Verovatno najkontroverzniji deo člana 1 Konvencije UN protiv mučenja, jeste njegova druga rečenica.⁴⁰ U njoj se navodi da tortura ne uključuje bol ili patnju koja je posledica, sastavni deo ili u vezi sa zakonskim sankcijama.

Ovaj izuzetak je prilično nejasan. On naizgled otvara mogućnost da pojedina država slobodno primenjuje mučenje onda kada je takvo postupanje predviđeno kao sankcija u njenom nacionalnom pravnom sistemu.⁴¹ Međutim, ovakav zaključak kosi se sa celokupnom svrhom Konvencije koja je osmišljena sa ciljem da se određene prakse smatraju kršenjem međunarodnog prava, čak i onda kada ih nacionalno zakonodavstvo dopušta.⁴²

Mali broj država koje i dalje propisuju telesno kažnjavanje kao kaznu, pozivaju se na to da ono spada u domen „zakonskih sankcija“ i da zbog toga ne predstavlja mučenje. Ipak, Specijalni izvestilac UN za mučenje nedvosmisleno je istakao da zakonske sankcije moraju biti široko prihvaćene kao takve od strane celokupne međunarodne zajednice.⁴³

Čini se da bi klauzulu o zakonskim sankcijama trebalo tumačiti kao odredbu koja ne dodaje ništa suštinsko Konvenciji. Štaviše, samo pojašnjava

³⁷ Data lista nastala je kao kompromis između onih koji su smatrali da je postojanje određenog cilja relevantno i onih koji su imali suprotno mišljenje. J.Herman Burgers and Hans Danelius, *The UN Convention against Torture: A handbook on the Convention against torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1988, p. 118.

³⁸ *Torture in International Law A guide to jurisprudence*, Association for the Prevention of Torture (APT) and the Center for Justice and International Law, 2008, available at: http://www.apt.ch/content/files_res/jurisprudenceguide.pdf, 1/8/2017, p. 13.

³⁹ Upor. Alan Hyde, "Torture as a Problem of Ordinary Legal Interpretation", *Cornell Law Faculty Publications*, paper 69, 2006, p. 9.

⁴⁰ J.Herman Burgers and Hans Danelius, *The UN Convention against Torture: A handbook on the Convention against torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, op. cit., p. 121.

⁴¹ Nicole LaViolette, "The Immigration and Refugee Protection Act and the International Definition of Torture", *Immigration Law Review* (3ed), 2004, p. 8.

⁴² Alan Hyde, "Torture as a Problem of Ordinary Legal Interpretation", op. cit., p. 12.

⁴³ UN docs. E/CN.4/1993/26, par. 593.

da postupke koje Konvencija ne proglasi nezakonitim mogu da primenjuju zemlje ugovornice u skladu sa svojim zakonom.⁴⁴

Apsolutni karakter zabrane mučenja

Zabranom mučenja, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja štiti se jedna od fundamentalnih vrednosti svakog demokratskog društva.⁴⁵ O značaju zabrane torture govori činjenica da ona predstavlja deo međunarodnog običajnog prava i da, kao imperativna norma (*jus cogens*), obavezuje sve države sveta, a ne samo one koje su potpisale neki od međunarodnih ugovora o zabrani mučenja.

Zabrana mučenja u međunarodnom pravu je apsolutna, ne može se podvrći nikakvim ograničenjima, ni opštim, ni specijalnim. Države ugovornice konvencija koje propisuju zabranu mučenja i drugih oblika zlostavljanja ne mogu ni pod kojim uslovima, čak ni privremeno derogirati tu zabranu, bez obzira na konkretne okolnosti i ponašanje žrtve.⁴⁶

Mnogi međunarodni ugovori sadrže izričite odredbe u smislu apsolutne zabrane torture. Tako Konvencija UN protiv mučenja u članu 2 ističe da se nijedna izuzetna okolnost, bilo da je u pitanju ratno stanje ili pretnja ratom, unutrašnja politička nestabilnost ili bilo koja druga javna opasnost, ne može uzeti kao opravdanje za vršenje mučenja.⁴⁷ U sledećem stavu ovaj član dodaje da se naređenje pretpostavljenog ili javnih vlasti ne može navoditi kao opravdanje za mučenje. Slično je predviđeno i u Međuameričkoj konvenciji za zaštitu i kažnjavanje mučenja, u članovima 4 i 5.

I oni opšti međunarodni instrumenti koji u načelu dopuštaju državama da uz ispunjenje određenih uslova privremeno stave van snage izvesne ugovorne obaveze u slučaju vanrednih okolnosti, isključuju tu mogućnost kada je u pitanju zabrana zlostavljanja.⁴⁸ Tako propisuju član 15. Evropske konvencije o ljudskim pravima, član 4 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i član 27 Američke konvencije o ljudskim pravima.⁴⁹

⁴⁴ Alan Hyde, "Torture as a Problem of Ordinary Legal Interpretation", op. cit., p. 13.

⁴⁵ Evropski sud za ljudska prava ovo je istakao u svojim mnogobrojnim presudama: *Selmouni v. France*, App. no. 25803/94, ECHR (1999), par. 95, *Aksoy v. Turkey*, App. no. 21987/93, ECHR (1996), par. 62, *Labita v. Italy* App. no. 26772/95, ECHR (2000), par. 119. i dr.

⁴⁶ *Labita v. Italy* App. no. 26772/95, ECHR (2000), par 119.

⁴⁷ Ovaj član preuzet je iz Deklaracije UN za zaštitu svih lica od izloženosti mučenju koja u članu 3 izričito naglašava da države ne smeju dopustiti ni tolerisati zlostavljanje ni pod kojim uslovima, pa ni u vanrednim okolnostima, kao što su rat ili unutrašnji nemiri.

⁴⁸ Dakle, za razliku od prethodno pomenutih specijalizovanih konvencija, ovi instrumenti apsolutnom zabranom obuhvataju sve oblike zlostavljanja, a ne samo mučenje.

⁴⁹ Najkraću listu apsolutno zaštićenih prava i sloboda daje EKLJP: zabrana mučenja, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (član 3), pravo na život (član 2)

Pre nego što je doneta Konvencija UN protiv mučenja, tortura je definisana u okviru Saveta Evrope, u slučaju Danska, Francuska, Švedska, Holandija protiv Grčke (tzv. Grčki slučaj).⁵⁰ U ovom predmetu, Evropska komisija navela je da mučenje predstavlja nečovečno postupanje sa određenim ciljem, a da je nečovečno postupanje ono koje namerno izaziva teške patnje, psihičke ili fizičke, koje su pod datim uslovima neopravdane.⁵¹ Međutim, nešto kasnije, u slučaju Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Komisija je kritikovala ovu definiciju zbog izraza „neopravdan“ smatrajući da bi neko možda mogao pomisliti da je nečovečno postupanje nekada opravdano, što se nikako ne može braniti.⁵² Ona je na kraju zauzela stav da je zabrana svih oblika rđavog postupanja (mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja) apsolutna i da na osnovu Evropske Konvencije i međunarodnog prava ne može postojati nikakvo opravdanje za ovakve akte.⁵³

Ovakav zaključak dosledno je potvrđen kroz dalju praksu, kako u Evropi tako i u čitavom svetu. U tom smislu, Evropski sud za ljudska prava je u slučaju Tomazi protiv Francuske potpuno odbacio navode francuske vlade da bi trebalo uzeti u obzir posebne okolnosti koje su vladale u vreme Tomazijevog hapšenja i to da je on bio osumnjičen za terorizam. Sud je naglasio da „potrebe istrage i nesporne poteškoće svojstvene borbi protiv kriminala, i posebno terorizma ne smeju dovesti do ograničenja zaštite fizičkog integriteta pojedinaca.“⁵⁴ Na to da član 3 Evropske konvencije zadržava svoj apsolutni karakter, nezavisno od ponašanja lica u pitanju, prirode krivičnog dela i eventualne pretnje po bezbednost konkretne države, Sud je naročito ukazao u slučaju Sadi.⁵⁵

Sa iznetim stavom složili su se i Komitet za ljudska prava⁵⁶, Međuamerički sud za ljudska prava⁵⁷ i Afrička komisija za prava čoveka i

---

zabrana ropstva ili ropskog položaja (član 4), zabrana retroaktivne primene krivičnog zakonodavstva (član 7), zabrana izricanja smrtne kazne (Šesti protokol), zabrana ponovnog suđenja licima već osuđenim ili oslobođenim povodom istog krivičnog dela (Sedmi protokol). PGPP i Američka konvencija pored prava nabrojanih u EKLJP, kao apsolutno zaštićena navode još neka.

⁵⁰ *Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece*, App. No. 3321-23/67, 3344/67, 4480/70 (1968, 1970).

⁵¹ Donna Gomien, *Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1996, str. 15.

⁵² *Ireland v. UK*, App. no. 5310/71, ECHR (1978), par. 388-399.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Tomasi v. France*, App. no. 12850/87, ECHR (1993), par. 115. Sud je slično postupio i u *Chahal v. UK*, App. no. 22414/93, ECHR (1996).

⁵⁵ *Saadi v. Italy*, App. no. 37201/06, ECHR (2008), par. 127.

⁵⁶ UN Human Rights Committee (HRC), General Comment No. 20, par. 3.

⁵⁷ *Urrutia v. Guatemala*, IACHR (2003), par. 89.

naroda.⁵⁸ Isto tako, Komitet UN protiv mučenja izrazio je svoju duboku zabrinutost i u potpunosti odbacio bilo kakve napore država da opravdaju zlostavljanje radi zaštite javne bezbednosti i u svim drugim situacijama, uključujući verske ili tradicionalne razloge na koje se mogu pozvati.⁵⁹

Dakle, mučenje, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje se zabranjuje u apsolutnom smislu, „čak i u najtežim okolnostima, kao što su borba protiv terorizma i organizovanog kriminala.“⁶⁰

„Bomba koja otkucava“

Policija saznaje iz pouzdanih izvora da teroristi nameravaju za nekoliko sati da detoniraju bombu postavljenu u centru nekog velikog grada. Nema vremena za evakuaciju. Ako bomba eksplodira, hiljade nedužnih ljudi izgubiće život. Jedan od terorista je uhapšen, zna gde se bomba nalazi, ali ne želi ništa da otkrije. Policija primenjuje uobičajene metode ispitivanja, ali nema rezultata. Mučenje uhapšenog je jedini preostali način da se dođe do informacije o bombi, i tako spreči eksplozija i spasu milioni ljudi sigurne smrti.

Ovo je pretpostavljeni scenario „bombe koja otkucava“. Postavlja se pitanje da li policija u ovakvoj situaciji može upotrebiti mučenje.⁶¹ Odgovor međunarodnog prava je jasan – ne. Tortura je zabranjena uvek i svuda, bez izuzetka.

Međutim, postoje autori koji smatraju da je primena mučenja moralno opravdana u ovakvim okolnostima, pre svega radi spašavanja života velikog broja ljudi.⁶² Oni se slažu da je izuzetno važno poštovati osnovna prava uhapšenog, tretirati ga na human način i ne povrediti njegovo ljudsko dostojanstvo, ali navode da bi trebalo voditi računa i o potpuno nevinim

⁵⁸ Za razliku od ostalih opštih instrumenata osnovnih ljudskih prava, Afrička povelja uopšte ne sadrži klauzulu kojom se mogu staviti van snage pojedina zaštićena prava i obaveze. Ipak, Afrička komisija je istakla da postoje određena prava, među kojima je i pravo na zaštitu od mučenja, surovog, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja koja ne mogu biti derogirana iz bilo kog razloga. Vid. *Article 19 v Eritrea*, Communication 275/2003, ACHPR (2007), par. 98.

⁵⁹ UN Committee Against Torture (CAT), General Comment No.2, par. 5.

⁶⁰ *Aksoy v. Turkey*, App. no. 21987/93, ECHR (1996), par. 62, *Labita v. Italy*, App. no. 26772/95, ECHR (2000), par. 119. *Berenson-Mejía v. Peru*, IACHR (2004), par. 100, *De la Cruz Flores v. Peru*, IACHR (2004), par. 125.

⁶¹ Oliver De Schutter, *International Human Rights Law*, Cambridge University Press, 2014, p. 295. Vid. Kai Ambos, „May a state torture suspects to save the life of innocents?“, *Journal of International Criminal Justice*, 6 (2) 2008, p. 261 i Paola Gaeta, „May necessity be available as a defence for torture in the interrogation of suspected terrorists?“, *Journal of International Criminal Justice*, 2 (3) 2004, p. 785.

⁶² Yuval Shany, „The Prohibition Against Torture and Cruel, Inhuman and Degrading Treatment and Punishment: Can the Absolute be Relativized under Existing International Law?“, *Catholic University Law Review*, Vol. 56, 2007, p. 868.

ljudima čiji će životi biti ugašeni ukoliko se ništa ne preduzme. Smatraju da je u moralnom smislu veći interes potencijalnih žrtava nego onoga ko svojim ćutanjem svesno pruža pomoć u zločinu nad tim ljudima. Neki čak navode da okoreli kriminalci kao što su ubice i teroristi gube pravo na to da se s njima postupa humano. Naravno, ovaj argument se mora odbaciti u skladu sa postojećim ljudskim pravima i međunarodnim zakonodavstvom u toj oblasti.⁶³

S druge strane, mnogo više je onih koji tvrde da je pomenuti scenario čisto hipotetički slučaj, zasnovan na pretpostavkama. Oni odbacuju ideju o opravdanoj torturi u okolnostima „bombe koja otkucava“ navodeći da hipotetički stavovi dovode u zabludu kada se planira postupanje u stvarnom slučaju.⁶⁴ Da li možemo biti sigurni da će se napad stvarno desiti, da li uhapšeni zaista zna gde se nalazi bomba, da li će mučenje biti delotvorno, da li će uopšte biti dovoljno vremena da se bomba deaktivira, samo su neka od spornih pitanja. Minimalne su šanse da se u realnom životu u situaciji „bombe koja otkucava“ imaju sva potrebna saznanja da bi se moglo opravdati mučenje uhapšenog teroriste.⁶⁵

U tom smislu, upotreba torture kao taktike u cilju dobijanja informacija mora biti potpuno zabranjena s obzirom na vrlo malu verovatnoću uspeha i postojanje alternativnih istražnih tehnika, ogromnu štetu koja se nanosi celom društvu, i što je najvažnije – zbog stvarne opasnosti da će državni organi pribeći mučenju u sve većem broju slučajeva.⁶⁶

Većina teoretičara smatra da je mučenje moralno pogrešno i da se ne sme nikada primeniti, što je potvrđeno apsolutnim karakterom zabrane torture u svim relevantnim međunarodnim instrumentima.⁶⁷ U suprotnom, smanjila bi se moralna distanca između akata vlade i kriminalnih radnji, protiv kojih se ta ista država uporno bori,⁶⁸ a svaki izuzetak od zabrane mučenja predviđen međunarodnim pravom mogao bi dovesti do proširenja primene torture u praksi.⁶⁹ Prema tome, apsolutna zabrana torture je pravo rešenje kada se uzmu u obzir moralna i pragmatična razmatranja.⁷⁰

⁶³ Zafar Malik, „Absolute Prohibition of torture: A Myth or Reality”, op. cit., p. 29.

⁶⁴ Vid. Henry Shue, „Torture in Dreamland: Disposing of the Ticking Bomb”, *Case Western Reserve Journal of International Law*, Vol. 37 Issue 2, 2006, p. 234.

⁶⁵ Više vidi u: *Defusing the Ticking Bomb Scenario: Why we must say No to torture always*, The Association for the Prevention of Torture, 2007, available at: http://www.apt.ch/content/files_res/tickingbombscenario.pdf, 20/7/2017, pp. 4-11.

⁶⁶ Marcy Strauss, „Torture”, op. cit., p. 9.

⁶⁷ Ivana Krstić, „Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja u međunarodnom pravu, s posebnim osvrtnom na evropske standarde”, op. cit., str. 61.

⁶⁸ *Defusing the Ticking Bomb Scenario: Why we must say No to torture always*, The Association for the Prevention of Torture, op. cit., p. 15.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 14.

⁷⁰ Oren Gross, „The Prohibition on Torture and the Limits of the Law”, in: Stanford Levinson (ed.), *Torture*, Oxford University Press, 2004, p. 30.

Zaključak

Nesporno je da je tokom vremena postignut izuzetan napredak u oblasti zaštite od torture na međunarodnom nivou. Prvi konkretan korak preduzet je nakon završetka Drugog svetskog rata, u okviru Ujedinjenih nacija. U tekst Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima uneta je sledeća odredba: „niko ne sme biti podvrgnut mučenju ili surovom, nečovečnom ili ponižavajućem postupku ili kazni.“ Zatim je na skoro identičan način zabrana zlostavljanja proklamovana u pravno obavezujućim univerzalnim, ali i regionalnim instrumentima o ljudskim pravima. I dok mnoga druga garantovana prava mogu biti derogirana, zabrana mučenja ne trpi nikakva ograničenja. Apsolutni karakter ove zabrane izričito je potvrđen i u Konvenciji UN protiv mučenja i Međuameričkoj konvenciji za zaštitu i kažnjavanje mučenja i kroz praksu relevantnih nadzornih tela.

Dakle, zabrana mučenja na osnovu međunarodnog prava snažnija je i delotvornija nego ikada pre. Ona spada u kogentne norme, deo je međunarodnog običajnog prava, i kao takva obavezuje sve države sveta da se uzdrže od nanošenja ozbiljnih povreda pojedincima u okviru svoje nadležnosti, ali i da preduzmu mere u cilju obezbeđenja zaštite od torture. Iako su postojali brojni pokušaji u pravcu nametanja ideje opravdanog mučenja pod određenim uslovima, naročito posle terorističkog napada na Njujork 11. septembra 2001, međunarodno pravo ima jasan stav. Mučenje je zabranjeno svuda, u svakom trenutku, prema svim ljudima. U slučaju dopuštanja izuzetaka, došlo bi do proširenja polja njegove primene. Takođe, država bi time dala dozvolu za vršenje kriminalnih radnji, koje uporno kažnjava kada su pojedinci u pitanju.⁷¹

Mučenje napada suštinski integritet ličnosti i zato ne iznenađuje činjenica da je apsolutno zabranjeno mnogobrojnim relevantnim međunarodnim instrumentima. Ipak, i pored toga, iako u manjoj meri, mučenje je još uvek prisutno u raznim delovima sveta. Međunarodna zajednica je prilično daleko od svog cilja, njegovog potpunog iskorenjivanja. Stvarnost ukazuje na to da njen prioritet mora biti zaštita od mučenja, kao i njena prevencija razvojem delotvornih strategija sa praktičnim, operativnim dejstvom u odnosu na obavezu *erga omnes* da se eliminiše mučenje na svim nivoima.⁷²

⁷¹ Ivana Krstić, „Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja u međunarodnom pravu, s posebnim osvrtom na evropske standarde“, op. cit., str. 224.

⁷² Winston P. Nagan, Lucie Atkins, „The International Law of Torture: From Universal Proscription to Effective Application and Enforcement“, *Harvard Human rights Journal*, vol. 14, 2001, p. 90.

Bibliografija

- Ambos, Kai, "May a state torture suspects to save the life of innocents?", *Journal of International Criminal Justice*, 6 (2) 2008.
- Cullen, Anthony, "Defining Torture in International Law: A Critique of the Concept Employed by the European Court of Human Rights", *California Western International Law Journal*, Vol. 34: No. 1, Article 3, 2003.
- Defusing the Ticking Bomb Scenario: Why we must say No to torture always*, The Association for the Prevention of Torture (APT), 2007.
- Dragičević-Dičić, Radmila, Janković, Ivan, *Sprečavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja Priručnik za sudije i tužioce*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2011.
- Foley, Conor, *Combating Torture A Manual for Judges and Prosecutors*, Human Rights Centre University of Essex, UK 2003.
- Gaeta, Paola, "May necessity be available as a defence for torture in the interrogation of suspected terrorists?", *Journal of International Criminal Justice*, 2 (3) 2004.
- Giffard, Camille, *The Torture Reporting Handbook How to document and respond to allegations of torture within the international system for the protection of human rights*, Human Rights Centre University of Essex, UK, 2000.
- Gomien, Donna, *Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1996.
- Gross, Oren, "The Prohibition on Torture and the Limits of the Law", in: Stanford Levison (ed.), *Torture*, Oxford University Press, 2004.
- Hyde, Alan, "Torture as a Problem of Ordinary Legal Interpretation", *Cornell Law Faculty Publications*, paper 69, 2006.
- J.Herman, Burgers and Hans, Danelius, *The UN Convention against Torture: A handbook on the Convention against torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1988.
- Janković, Ivan, *Zabrana zlostavljanja Priručnik za policiju i zatvorsko osoblje*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2010.
- Krstić, Ivana, „Razlikovanje mučenja od drugih oblika zlostavljanja prema praksi Evropskog suda za ljudska prava“, *Strani pravni život*, 1-2/2005.
- Krstić, Ivana, *Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja u međunarodnom pravu, s posebnim osvrtom na evropske standarde*, magistrarski rad, Beograd 2004.
- Krstić, Ivana, „Zabrana proterivanja i zabrana mučenja u međunarodnom pravu“, *Pravni život*, br. 12/2003.
- Krstić, Ivana, Marinković, Tanasije, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Savet Evrope kancelarija u Beogradu, Beograd, 2016.

- LaViolette, Nicole, „The Immigration and Refugee Protection Act and the International Definition of Torture”, *Immigration Law Review* (3ed), 2004.
- Malik, Zafar, “Absolute Prohibition of torture: A Myth or Reality”, 2011.
- Nagan, P. Winston, Atkins, Lucie, “The International Law of Torture: From Universal Proscription to Effective Application and Enforcement”, *Harvard Human rights Journal*, vol. 14, 2001.
- Nowak, Manfred, “Torture and Enforced Disappearance”, in: Catarina Krause, Martin Scheinin (eds), *International Protection of Human Rights: A Textbook*, Abo Akademi University Institute for Human Rights, 2009.
- Nowak, Manfred, McArthur, Elizabeth, *The UN Convention Against Torture – A Commentary*, Oxford University Press, 2008.
- Paunović, Milan, Krivokapić, Boris, Krstić, Ivana, *Međunarodna ljudska prava*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet Centar za izdavaštvo i informisanje, Beograd, 2016.
- Schutter, Oliver, *International Human Rights Law*, Cambridge University Press, 2014.
- Shany, Yuval, “The Prohibition Against Torture and Cruel, Inhuman and Degrading Treatment and Punishment: Can the Absolute be Relativized under Existing International Law?”, *Catholic University Law Review*, Vol. 56, 2007.
- Shue, Henry, “Torture in Dreamland: Disposing of the Ticking Bomb”, *Case Western Reserve Journal of International Law*, Vol. 37 Issue 2, 2006.
- Soković, Snežana, „Zahtevi Konvencije protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka“, u: Dragoljub Stojanović (ur.), *Srbija i Evropsko pravo*, Institut za pravne i društvene nauke, Kragujevac, 1998.
- Strauss, Marcy, “Torture”, *Public law and Legal Theory*, Loyola Law School No. 2003-7.
- Torture in International Law A guide to jurisprudence*, Association for the Prevention of Torture, APT and the Center for Justice and International Law, 2008.

ABSOLUTE FORBIDDANCE OF TORTURE IN INTERNATIONAL LAW

ABSTRACT

The prohibition of torture is dealt with by a large number of international instruments, general and specialized, both at the universal and the regional level. However, most of them do not include a definition of torture, so that the one provided by the UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment is deemed relevant - coming from the most comprehensive act. This Convention specifically excludes the possibility of invoking any exceptional circumstances which would make torture justified. Although there are individual theorists contrasting such a position in the light of the "ticking bomb" scenario, international law has no dilemma. Considering the international treaties and the practices of the supervisory bodies, the absolute character of the prohibition of torture has been unambiguously established. It is a jus cogens norm that binds all countries of the world and allows no deviation under any circumstances.

Key words: jus cogens, absolute character, torture, Convention against torture.